

A roma művészeti reprezentáció kérdései

„Fekete pipacsok” Irodalmi Romakép Műhely

A cigányság irodalmi és képzőművészeti reprezentációja kérdése a romológia egyik legfontosabb vizsgálódási területe. A kutatók arra keresik a választ, hogy a művészetekben létezik-e valamilyen egységes romakép. Arra, hogy a roma eredetű alkotók milyen művészi ábrázolásmódot alkalmaznak sorsuk és származásuk tükrében, s miként jelennek meg a romák a nem-roma művésztársaik alkotásaiban. A Romakép Műhely és a DocuArt ez év januárjában-februárjában négy alkalomból álló beszélgetéssorozatot szervezett, amelynek ezek a kérdések voltak a központi témái. A házigazda Beck Zoltán irodalmár volt. Az említett események egy-egy alkotó életpályája köré szerveződtek, s azok kapcsán a romaság irodalomban és képzőművészetben betöltött szerepéről, valamint egy lehetséges roma művészeti kánonról esett szó.

A beszélgetéssorozat első vendége Jónás Tamás író, költő volt. Művei révén az alkotói én és a szerzői önazonosság kérdése került terítékre. *Cigányidők* című regénye kapcsán a narratív én és a közösség közötti lehetséges ellentétekről és ezen ellentétek feloldhatóságáról folyt az eszmecsere. Jónás több interjúban is azt nyilatkozta, hogy a cigányság és a cigány költői szerep vállalása számára teher, mely alól épp az írás mentesíti. Az *Amaro Drom* folyóirat munkatársa volt, ami tudatos közösségi szerepvállalásnak tűnhet, de az egyik vihart kavart írásában éppen hogy a cigány irodalom létjogosultságát kérte számon. Ezzel a szerzőség hagyományos közösségépítő szerepét kérdőjelezte meg. Önéletrajzi megalapozottságú munkássága és származása, illetve a cigányközösséggel való folytonosságvállalás közötti feszültségek arra irányítják a figyelmet, hogy a szerzői önazonosság megtalálásért tett erőfeszítések a közösségi szerepvállalás problematikájával is szoros kapcsolatban állnak.

A Jónás Tamás pályáját körüljáró est az egész beszélgetéssorozatnak egy olyan felütést adott, ami megvilágította a roma művészeti reprezentáció főbb kérdéseit, problémáit. Ezzel a sorozat további témáit is sikerült a roma művészetkutatás legkorszerűbb elméleteit idéző értelmezői hálóba helyezni.

A második est vendége Grecsó Krisztián volt, akinek munkássága kapcsán a kisebbség irodalmi reprezentációjáról, a téma tabuszerűségéről és a közteség-élményről esett szó. Amikor Beck Zoltán a témában rejlő sztereotípiákról kérdezte, Grecsó a roma irodalom kutatását a népi irodalom értelmezésével hasonlította össze. Mindkét fogalomnál ugyanis az a fő probléma, hogy az irodalomtörténészek a szerzői hovatarozás, illetve bizonyos tartalmi szempontok alapján igyekeznek osztályozni az adott műveket. Egy másik lehetséges szempontrendszer szerint nincs feltétlenül ellentét a nemzetiségi és nem nemzetiségi irodalom között. A befogadás által működésbe lépő sztereotípiák kapcsán a *Cigányok*

című Tersánszky-adaptáció került szóba. Grecsó elmondta, a darabban megjelenő – oly sokat kritizált – rasszista narratívák tudatos rendezői elgondolás eredményei, melyeknek szembesítő szerepet szánt. Az est másik témája a közöttiség-élmény volt, mely Grecsó munkásságát is jellemzi, tapasztalataira alapozva azt hangsúlyozta, hogy ebben az írói önreprezentáció a legfontosabb. Az, hogy miképp lehet egyszerre alkalmazni a bennszülött és a néprajzi nézőpontot. Nemcsak az írók kísérelik meg gyakran a műveikben letagadni saját származásukat. A történelemírás is tabuként kezeli aényt, hogy híres művészeink között is akad kisebbségi származású. Az író személyes példaként említette, hogy bár Budapestre költözésekor megjelent kötetében ő maga is igyekezett elhallgatni paraszti származását, műveit a kritikusok mégis egytől egyig a népi irodalmi hagyományok folytatásaként értékelték.

A beszélgetéssorozat következő két estjén a képzőművészet került középpontba. A résztvevők többek között arra keresték a választ, hogyan illeszthető a művészettörténeti áramlatokba a roma képzőművészet, illetőleg miként fogadja a közönség és a cigány közösség a roma művészek, származásukkal kapcsolatos megnyilvánulásait, alkotásait.

A Junghaus Tímea művészettörténésszel folytatott beszélgetésen a történeti-műelméleti látásmód volt a fő eszköz az alkotói szellemiség megismerésére. Segítségével a műértelmezésre és a kánonépítésre került át a hangsúly. A megjelentek arra keresték a választ, hogyan ábrázolja a képzőművészet a romákat, illetve miként képesek alkotni ebben a közegben a roma származású nők, akik – a saját kultúrájuk révén is – többszörös kisebbségi helyzetben élnek. Junghaus Tímea, aki diplomamunkáját is a kortárs roma nőművészetéről írta, rávilágított arra, hogy a művészettörténetben a női szerepek vizsgálata csak a XIX. században kezdődött el. A köztudatba beivódott jellegzetes roma ábrázolások már a XV. századtól olyan ismétlődő irányzatot mutatnak, amelyek

A szerző bölcsész. Irodalom- és kultúratudomány szakon szerzett diplomát az Eötvös Loránd Tudományegyetemen 2013-ban. Kutatási területe a magyar nyelvű mágikus realizmus és a határon túli magyar irodalom.

démonizált képet igyekeznek festeni a roma nőkről. Ezt a tényt tovább súlyosbítja, hogy a képzőművészetben nagyon kevés természethű megjelenítés létezik a roma közösségről. A roma származású alkotókról egészen a XX. századig nincs semmilyen művészettörténeti leírás. A XX. század elején megjelent roma képzőművészek egy többszörösen terhelt hagyományrendszerrel indultak el pályáikon. A művészettörténész hangsúlyozta, hogy az újabb kutatások már a hatalommal való összefüggésében igyekeznek megvilágítani a cigány reprezentációt. Junghaus Tímea munkáiban a közép-európai térségre és elsősorban a roma képzőművészekre a posztkolonializmus fogalmi hálóját alkalmazza. Szerinte fontos, hogy a posztkolonialista elméletek vizsgálatának középpontjában álló hatalmi narratívákat és alá-fölérendelt szembenállásokat a közép-kelet-európai roma reprezentációban is észrevegyük.

Szerinte a roma, és főleg a női alkotókra jellemző, hogy bátran beszélnek a kisebbségi helyzetéről, s tudatosan reflektálnak nőiségükre. *Orsós Teréz*, *Omara*, *Delaine Le Bas*, *Kiba Lumberg* és más festőnők, grafikusok háttérben vetített munkái az örökölt hagyományokkal kapcsolatban szintén arra a közös jellemzőre mutattak rá, hogy művészetükben folyton felszínre kerül a kulturális átörökítés problematikája. A roma nőművészet többszörösen terhelt, hiszen egy konzervatív és férfiközpontú kultúrában egyszerre kell nőként és romaként megszólalniuk, emellett az alkotóknak a teljes cigány közösségért is felelősséget kell vállalniuk. Junghaus Tímea szerint ezeknek a különböző elvárásoknak köszönhetően mindegyikük pályaképében tetten érhető az identitás áthagyományozásának szándéka, ami a személyes történetek ábrázolásán keresztül jelenik meg műveikben.

A roma női képzőművészetet erőteljesen jellemzi egyfajta önéletrajzi ihletettség, amit tovább erősít az a törekvés is, hogy a modern művészettörténészek az alkotások elemzésén túl létrehozóik élettörténetét is figyelemmel kísérik. A befogadók a személyes hangvételű műveknek köszönhetően az alkotók szubjektív történeteire is kíváncsiak lesznek.

A programsorozat záróestjének vendégei *Bogdán Árpád* filmrendező és *Bogdán János Amigó* festőművész voltak. Munkásságukban összefonódik az irodalom, a képzőművészet és a mozgókép, így alkotói pályájukat több szempontból is egyfajta határonlét jellemzi. *Bogdán Árpád* a *Boldog új élet* című filmjében fellelhető önreflexív elemek kapcsán elmondta,

hogy identitásának megértése és megfejtése a maga számára is a műveiben történik meg, de ez semmiképpen sem tekintendő tudatosan kimunkált művészi magatartásnak. Szerinte ez a fajta identitásépítés bizonyos szempontból – a hovatarozás fontossága és a kisebbségi látásmód jelenléte nélkül is – általánosan igaz a művészberekre. Az ő műveiben az alkotói identitás keresés áll a központban, de a film műfajánál a közönség, és annak identitásformáló szerepe sem kerülhető meg. Szó esett filmje kritikai fogadtatásáról, ahogyan arról is, hogy milyen gondolkodásbeli különbségek jellemzik a hazai és a nyugat-európai szakmát. *Bogdán Árpád* azt tapasztalta, hogy itthon munkáit roma származásának tükrében igyekeznek értelmezni, míg nyugaton elsősorban a szakértelemre fektetik a hangsúlyt.

Bogdán János Amigó az irodalom és képzőművészet határán egyensúlyozó alkotásaival kapcsolatban elmondta, hogy az azokban megjelenő identitás keresés számára egyfajta bezárkózás, de menekülési útvonal is a mindennapok nehézségei elől. A tudatos művészi pozíciókkal szemben szerinte az a legfontosabb, hogy az egyént a tettei azonosítsák. Ennek szem előtt tartásával válunk képessé a meszterként énképzetek leleplezésére. A háttérbe húzódást tudatos megfigyelőként választja: képes bejárni és feltérképezni a közösséget is. Az alkotói folyamatban is ugyanez a bezárkózás jellemzi. Először önmagát figyelni, saját identitását határozza meg. E megismerés által válik képessé kilátni a világra. *Bogdán* műveiben a bezárkózásnak és az elszigetelődésnek fontos önazonosság-megtartó, illetve azonosság tudat-alakító szerepe van.

Az Irodalmi Romakép Műhely-sorozat fő témája – a cigányság reprezentációja – a roma művészet tágabb értelmezési lehetőségeire világít rá, melyek bemutatását a szervezők eredeti szándékai egyikének tekinthetjük. E szempont szerint azok a művek is a roma irodalomhoz/képzőművészethez tartoznak, amiket nem-romák alkottak a romákról. A szerzőközpontú kánonszervezés helyett így egy olyan értelmezői közeg jön létre, mely képes a hatalmi narratívák és sztereotípiák megkerülésével szólni a művészetéről. A beszélgetéssorozat az alkotók pályaképének elemzésével azt a szemléletmódot emelte ki, amiben a személyes én megszólalása, illetve a megszólalásra tett kísérlete a fontos és nem a hovatarozás.

Malek Izisz